

منجی باوری در مذهب شیعه

اکرم تقی خانی^۱

چکیده

انسان، باید در انتظار مصلحی باشد که پا به عرصه رزم نهد و با توانی شگرف در برابر همه طاغوت‌های جهان، با قامتی استوار بپاخیزد و آنان را از اریکه‌های قدرت، به زیر کشیده و زندگی را به راه درست خویش بازگرداند. حال این سوال مطرح می‌شود که آیا دین اسلام بویژه مذهب شیعه، اهتمامی خاص برای این مسأله قایل است؟ و منجی جهان را حضرت مهدی علیه السلام از سلاله پاک پیامبر می‌داند؛ چراکه جهان، هرگز نمی‌تواند از امامی راستین، خالی باشد، در نتیجه انسانها نیز موظفند که از چنین رهبری پیروی کنند. البته بدیهی است چنین امامی جز با امامان شیعه که با علی بن ابی طالب علیه السلام جانشین به حق پیامبر شروع شده و با امام زمان، مهدی موعود علیه السلام خاتمه پیدا می‌کند و باتوجه به این که در جهان امروز تبلیغات منفی دشمن و نشان دادن شخصیت خشن و جنگ طلب منجی موعود، باعث دامن زدن به اختلافات میان ادیان می‌گردد و نیز با وجود رشد روز افزون مشکلات روحی از جمله یاس، افسردگی و اضطراب انسان عصر حاضر را در باتلاق فساد، تباهی، افول اخلاقیات می‌کشاند و لذا ضرورت ایجاد می‌کند که در این مباحث تحقیق‌های بیشتری انجام شود. ما در این تحقیق با روش کتابخانه بنیادی و کاربردی برآن شدیم به موضوع منجی در مذهب شیعه بپردازیم.

کلید واژه: منجی باوری، امام مهدی، عصر ظهور، شیعه، آخرالزمان

مقدمه

با یک بررسی اجمالی در ادیان ابراهیمی درمیابیم که مورد اتفاق‌ترین اصل اعتقاد به منجی آخرالزمان در تعالیم فعلی ادیان بزرگ قبل از اسلام اعتقاد مشترک میان همه ادیان، ایمان و امید به ظهور مصلح نهایی و منجی آخرالزمان است که با یک انقلاب جهان شمول بساط ظلم و جور و پلیدی را از بن برخاورد کند. گرچه سیما و سیرت این آخرین منجی و شرایط ظهور او در اسلام به عنوان کاملترین دین الهی به دقیق‌ترین صورت با تکیه بر نصوص قرآنی و روایی ترسیم شده است و همه مسلمانان اعم از شیعه و سنی به ظهور ایشان اعتقاد محکمی دارند حال این سوال مطرح است که اولاً: آیا اعتقاد به منجی آخرالزمان مختص اسلام است؟ و نظر شیعه در این باره چیست؟ و باتوجه به این که در جهان امروز تبلیغات منفی دشمن و نشان دادن شخصیت خشن و جنگ طلب منجی موعود، باعث دامن زدن به اختلافات میان ادیان می‌گردد و نیز با وجود رشد روز افزون مشکلات روحی از جمله یاس، افسردگی و اضطراب

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه امام صادق علیه السلام بوین زهره noorerrahmat313@yahoo.com

انسان عصر حاضر را در باتلاق فساد، تباهی، افول اخلاقیات می‌کشاند و آن چه می‌تواند نوید بخش انسان‌ها به سوی آینده‌ای درخشان باشد و از نزاع و تفرقه میان پیروان ادیان جلوگیری کند، امید به ظهور منجی موعود و تحقق وعده خداوند است. و این مشکلات نام برده شده در جامعه امروز این ضرورت را ایجاد میکند که در بحث منجی تأمل بیشتری کنیم. و مقاله حاضر با کاوشی کوتاه در عقاید شیعه اثنی عشری پی به عقیده‌ای برده می‌شود که در آن سرانجام نیروی حق بر باطل و برقراری صلح و عدالت در جامعه و گردآوری ادیان تحت لوای یک دین واحد به وسیله منجی موعود محقق می‌گردد. فلذا در دین مقدس اسلام، بحث موعود و منجی به صورت روشن و شفاف مطرح شده است. در قرآن، کتاب آسمانی ما مسلمانان، در آیات متعدد بحث حاکمیت صالحان بر زمین و غلبه دین اسلام را به صراحت بیان کرده است؛ علاوه بر این ما کتاب‌های مخصوص و ویژه‌ای داریم که هم در میان اهل سنت و هم در میان شیعه تألیف شده است؛ از جمله در میان شیعیان بین پیشینیان ما کتاب «کمال الدین و تمام النعمه» تألیف مرحوم شیخ صدوق (ره)، کتاب «الغیبه» تألیف ابن ابی زینب مشهور به «غیبت نعمانی» مربوط به مرحوم شیخ طوسی است. که در این کتاب در مورد غیبت امام زمان و شناخت او و دیدگاه شیعه درباره حضرت مهدی و شبهات و اشکالاتی آمده. و از متأخرین از شیعیان، کتاب «منتخب الاثر» تألیف آیت اله صافی گلپایگانی وجود دارد. در روایات متعدد از شیعه و سنی از پیامبر اکرم (ص) وارد شده است که: «مهدی از عترت من و از نسل فاطمه زهرا (س) است.» که در این کتب به صورت پراکنده به بحث منجی اشاره کرده ولی ما در مقاله حاضر سعی کرده ایم تمام این مباحث را به صورت یکجا جمع‌آوری کنیم. و ساختار این تحقیق به ترتیب: به تعاریف منجی، و اوصاف و القاب حضرت، شرایط و علایم ظهور و قیام و حکومت جهانی می‌پردازد.

منجی در لغت و اصطلاح

منجی در لغت. رهاکننده نجات دهنده. رهاکننده. رستگاری دهنده. نجات بخش. رهایی بخش. رهایی دهنده. منجی در لغت به معنای هدایت کننده‌ای است که وعده داده شده و در اصطلاح آن شخصیت منحصر به فردی است که نجات دهنده و راهنمای انسان‌ها و جهان به سوی خدای متعال و حق و عدالت است. کسی که اجرا کننده قوانین و احکام الهی و همان نجات دهنده حقیقی بشر است. زیرا وعده چنین هدایت گری تنها از سوی خالق یکتا قابل عرضه است و وعده خالق متعال حتمی و قطعی است. پس هدایت کننده حقیقی، همان شخصیت کاملی است که خالق یکتا معرفی کرده و فرمان اجرای چنین هدف والایی را نیز باید خالق متعال به او ابلاغ کند.^۲

^۱ دهخدا، لغت نامه ص ۳۴۵

^۲ مجلسی، مترجم علی دوانی، مهدی موعود، ص ۱۴۵

ولادت

ولادت حضرت مهدی صاحب الزمان (علیه السلام) در شب جمعه ، نیمه شعبان سال ۲۵۵ یا ۲۵۶ هجری بود پس از اینکه دو قرن و اندی از هجرت پیامبر (ص) گذشت ، و امامت به امام دهم حضرت هادی (علیه السلام) و امام یازدهم حضرت عسکری (علیه السلام) رسید ، کم کم در بین فرمانروایان و دستگاه حکومت جبار ، نگرانی هایی پدید آمد . علت آن اخبار و احادیثی بود که در آنها نقل شده بود : از امام حسن عسکری (علیه السلام) فرزندش تولد خواهد یافت که تخت و کاخ جباران و ستمگران را واژگون خواهد کرد و عدل و داد را جانشین ظلم و ستم ستمگران خواهد نمود در احادیثی که بخصوص از پیغمبر (صلی الله علیه و آله) رسیده بود ، این مطلب زیاد بیان شده و به گوش زمامداران رسیده بود در این زمان یعنی هنگام تولد حضرت مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) ، معتصم عباسی ، هشتمین خلیفه عباسی ، که حکومتش از سال ۲۱۸ هجری آغاز شد ، سامرا ، شهر نوساخته را مرکز حکومت عباسی قرار داد این اندیشه - که ظهور مصلحی پایه های حکومت ستمکاران را متزلزل می نماید و باید از تولد نوزادان جلوگیری کرد ، و حتی مادران بیگانه را کشت ، و یا قابله هایی را پنهانی به خانه ها فرستاد تا از زنان باردار خبر دهند - در تاریخ نظایری دارد . در زمان حضرت ابراهیم (علیه السلام) نمرود چنین کرد .^۱

صورت و سیرت مهدی (علیه السلام)

چهره و شمایل حضرت مهدی (علیه السلام) را راویان حدیث شیعی و سنی چنین نوشته اند چهره اش گندمگون ، ابروانی هلالی و کشیده ، چشمانش سیاه و درشت و جذاب ، شانه اش پهن ، دندانهایش براق و گشاد ، بینی اش کشیده و زیبا ، پیشانی اش بلند و تابنده . استخوان بندی اش استوار و صخره سان ، دستان و انگشتهایش درشت . گونه هایش کم گوشت و اندکی متمایل به زردی - که از بیداری شب عارض شده - بر گونه راستش خالی مشکین . عضلاتش پیچیده و محکم ، موی سرش بر لاله گوش ریخته ، اندامش متناسب و زیبا ، هیأتش خوش منظر و رباینده ، رخساره اش در هاله ای از شرم بزرگوارانه و شکوهمند غرق . قیافه اش از حشمت و شکوه رهبری سرشار . نگاهش دگرگون کننده ، خروشش دریاسان ، و فریادش همه گیر " . حضرت مهدی صاحب علم و حکمت بسیار است و دارنده ذخایر پیامبران است . وی نهمین امام است از نسل امام حسین (علیه السلام) اکنون از نظرها غایب است . ولی مطلق و خاتم اولیاء و وصی اوصیاء و قائد جهانی و انقلابی اکبر است . چون ظاهر شود ، به کعبه تکیه کند ، و پرچم پیامبر (ص) را در دست گیرد و دین خدا را زنده و احکام خدا را در سراسر گیتی جاری کند . و جهان را پر از عدل و داد و مهربانی کند . حضرت مهدی (علیه السلام) در برابر خداوند و جلال خداوند فروتن است .

^۱ مجلسی، جلاء العیون، ج ۱، ص ۲۵۴

خدا و عظمت خدا در وجود او متجلی است و همه هستی او را فراگرفته است . مهدی (علیه السلام) عادل است و خجسته و پاکیزه . ذره ای از حق را فرو نگذارد . خداوند دین اسلام را به دست او عزیز گرداند.^۱

غیبت کوتاه مدت یا غیبت صغری

مدت غیبت صغری بیش از هفتاد سال بطول نینجامید از سال ۲۶۰هـ. تا سال ۳۲۹هـ که در این مدت نایبان خاص ، به محضر حضرت مهدی (علیه السلام) می رسیدند ، و پاسخ نامه ها سؤالات را به مردم می رساندند . نایبان خاص که افتخار رسیدن به محضر امام ع را داشته اند ، چهار تن می باشند که به " نواب خاص " یا " نایبان ویژه " معروفند . نخستین نایب خاص مهدی (علیه السلام) عثمان بن سعید اسدی است . که ظاهراً بعد از سال ۲۶۰ هجری وفات کرد ، و در بغداد به خاک سپرده شد . عثمان بن سعید از یاران و شاگردان مورد اعتماد امام دهم و امام یازدهم بود و خود در زیر سایه امامت پرورش یافته بود . محمد بن عثمان : دومین سفیر و نایب امام علیه السلام محمد بن عثمان بن سعید فرزند عثمان بن سعید است که در سال ۳۰۵ هجری وفات کرد و در بغداد بخاک سپرده شد . نیابت و سفارت محمد بن سعید نزدیک چهل سال بطول انجامید . حسین بن روح نوبختی : سومین سفیر ، حسین بن روح نوبختی بود که در سال ۳۲۶ هجری فوت کرد . علی بن محمد سمري : چهارمین سفیر و نایب امام حجه بن الحسن (علیه السلام) است که در سال ۳۲۹ هجری قمری در گذشت و در بغداد دفن شد . مدفن وی نزدیک آرامگاه عالم و محدث بزرگ ثقة الاسلام محمد بن یعقوب کلینی است . همین بزرگان و عالمان و روحانیون برجسته و پرهیزگار و زاهد و آگاه در دوره غیبت صغری واسطه ارتباط مردم با امام غایب و حل مشکلات آنها بوسیله حضرت مهدی علیه السلام بودند .^۲

غیبت دراز مدت یا غیبت کبری و نیابت عامه

این دوره بعد از زمان غیبت صغری آغاز شد ، و تاکنون ادامه دارد . این مدت دوران امتحان و سنجش ایمان و عمل مردم است . در زمان نیابت عامه ، امام (علیه السلام) ضابطه و قاعده ای به دست داده است تا در هر عصر ، فرد شاخصی که آن ضابطه و قاعده ، در همه ابعاد بر او صدق کند ، نایب عام امام ع باشد و به نیابت از سوی امام ، ولی جامعه باشد در امر دین و دنیا . بنابراین ، در هیچ دوره ای پیوند امام (علیه السلام) با مردم گسیخته نشده و نبوده است . اکنون نیز ، که دوران نیابت عامه است ، عالم بزرگی که دارای همه شرایط فقیه و دانای دین بوده است و نیز شرایط رهبری را دارد ، در راس جامعه قرار می گیرد و مردم به او مراجعه می کنند و او صاحب " ولایت شرعی " است به نیابت از حضرت مهدی (علیه السلام) . بنابراین ، اگر نایب امام (علیه السلام) در این دوره ،

^۱ عراقی، در احوالات حضرت مهدی علیه السلام، ج ۱ ص ۱۵

^۲ : رضوانی، امامت و غیبت، ص ۲۳

حکومتی را درست و صالح نداند آن حکومت طاغوتی است، زیرا رابطه ای با خدا و دین خدا و امامت و نظارت شرعی اسلامی ندارد.^۱

اعتقاد به ظهور منجی از دیدگاه آیات و روایات

اعتقاد به ظهور منجی و امام مهدی علیه السلام در همه ادیان به عنوان یک وجه مشترکی می باشد: ادیان الهی در این باور توحیدی هیچ منافاتی با یکدیگر ندارند و اعتقاد به آخرالزمان و ظهور منجی و اصلاح گر توانمند و بزرگ جهانی از آرمان های مشترک تمام ادیان و مذاهب زنده دنیا به شمار می رود. اما این مسأله در مذهب شیعه به گونه ای متمایز مطرح است چرا که هویت اساسی شیعه و رمز ماندگاری، پویش و جوشش آن در طول تاریخ در پیوند با اندیشه سرخ حسینی و امید سبز مهدوی معنا می شود.

پیامبران الهی برای تحقق وعده های الهی، از طرح خاصی برای پایان تاریخ سخن گفته اند. آنان می گویند که در پایان تاریخ، در حالی که شرایط کاملاً آماده شده است، یک ولی الهی ظهور می کند و حکومت جهانی و عادلانه ای تشکیل می دهد که فقط بر اساس دین خدا اداره می شود.

این عقیده ی اصلی پیامبران الهی است اما تعلیمات هر پیامبری پس از وی دستخوش دگرگونی شد. از جمله این دگرگونی ها، اعتقاد خاصی بود که پیروان هر پیامبری درباره ظهور موعود پیدا کردند. با وجود این اعتقادات مختلف، همه در اصل الهی بودن پایان تاریخ و ظهور ولی خدا برای برقراری حکومت جهانی اتفاق نظر دارند.^۲ عقیده شیعیان به ظهور مهدی (عج) از کتاب و سنت سرچشمه می گیرد و نمی توان آن را از دعوت اسلامی جدا ساخت. آیاتی از قرآن مجید و پاره ای از احادیث و اخبار، چنان این اعتقاد را استوار کرده است که حتی منکر آن را کافر شمرده اند.

آیات و روایاتی به ظهور منجی اشاره می کنند از جمله:

۱. «خداوند به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، وعده داده است که حتماً آنان را در این سرزمین جانشین [خود] قرار دهد همان گونه که کسانی را که پیش از آنان بودند، جانشین [خود] قرار داد و آن دینی را که برایشان پسندیده است، به سودشان مستقر کند.» امام صادق (علیه السلام) این آیه را درباره قائم (عج) و اصحاب او می داند.

۲. «و روزهای خدا را به آنها یادآوری کن.» شیخ صدوق در کتاب خصال روایت می کند که امام باقر (علیه السلام) فرمود: ایام خدا سه روز است: روز ظهور قائم، روز رجعت و روز قیامت.

^۱ طوسی، الغیبه، ص ۱۲۵

^۲ جمعی از محققان مرکز تخصصی مهدویت امام مهدی علیه السلام در احادیث شیعه و سنی، ص ۱۶۵

بلکه هر کدام از هر گروه، صنف و شهری‌اند با امام زمانشان به چهل صفت از صفات نیک انسانی، در میان رکن و مقام پیمان می‌بندند .

پس از انتشار ظهور قائم عجل الله تعالی فرجه الشریف، مردم به تدریج خود را به او می‌رسانند و به او می‌گروند تا این‌که شمار آنان به ده هزار نفر) برابر شمار یاران پیامبر در فتح مکه (می‌رسد و آن‌گاه با اذن خداوند، قیام او آغاز می‌گردد . او با بت‌ها و مظاهر کفر و ستم مبارزه‌ای بی‌امان انجام می‌دهد و ابلیس و ابلیسان را از پای درمی‌آورد و مشرکانی را که مانع او هستند، از میان برمی‌دارد . بدعت‌های رایج را نابود و دستورهای دینی و حدود شرعی فراموش‌شده را اجرا می‌کند .

وی مظهر رأفت و عطوفت و پرچم نجات برای پاکان و مظلومان و شمشیر خشم و عذاب برای ظالمان، ناپاکان و کج‌روان است . او مصداق أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رَحَمَاءُ بَيْنَهُمْ به شمار می‌رود . در میان یاوران امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، شخصیت‌های سرشناس و بزرگی به چشم می‌خورند . در رأس آنان، حضرت عیسی مسیح علیه السلام است که بر مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف سلام می‌گوید و در نماز به امامت او اقتدا می‌کند . سپس هیچ یهودی و غیر یهودی نیست مگر این‌که به او ایمان آورد .

دولت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف

روزی که شب ظلمانی به روز نورانی تبدیل گردد و زمین حیات نو یابد و مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، حکومت عدل‌وداد خود را بگستراند، روز سلطه عدالت و حاکمیت ارزش‌های والای انسانی در تمامی شئون زندگی و غلبه ایمان بر کفر خواهد بود.

در آن روز، مستضعفان بر مستکبران پیروز خواهند شد .

حکومت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف سه ویژگی اساسی دارد؛

یکم . حکومت جهانی

در زمان ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، جهان تشنه عدالت است و در انتظار منجی عادل به سر می‌برد . وقتی امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف قیام خود را آغاز می‌کند، با تکیه بر یاران و سپاهیان خویش و امدادهای الهی، قدرت خود را در تمامی جهان گسترش خواهد داد و به اذن خدا، زمین و زمان را فرمان‌بردار خویش می‌سازد . خداوند متعال به بندگان صالحین چنین وعده داده است:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا .

^۱ مجموعه آثار دومین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، ج ۱، ص: ۳۴۸

هم‌چنین می‌فرماید:

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ٦١

امام باقر علیه السلام درباره آیه الذین ان مکناهم فی الارض اقاموا الصلوة و اتوا الزکاة و امرؤا بالمعروف و نهوا عن المنکر و لله عاقبة الأمور ٦٢ فرموده است:

این آیه در شأن آل محمد صلی الله علیه و آله و سلم، یعنی مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف و اصحابش نازل شده است که

خداوند سراسر زمین را به او تملیک می‌کند و به دست او دین را ظاهر می‌سازد و بدعتها و باطل را از میان می‌برد تا حدی که اثری از ستم‌دیده نخواهد شد.

دوم. گسترش عدل و قسط

دیگر ویژگی حکومت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، رعایت عدالت در تمامی جنبه‌های آن است.

تأکید بر مسئله عدالت و برپایی قسط در عصر مهدی، ترجیع‌بند همه روایات و احادیث در مورد آن حضرت به شمار می‌رود. مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، عدالت را به تمام معنا به اجرا در می‌آورد و در همه جنبه‌های حقوقی، قضایی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و ... آشکار می‌سازد، همان عدلی که امام علی علیه السلام به آن بشارت داده است.

سوم. وحدت

دولت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، دولت وحدت است؛ وحدت صوری و معنوی. وحدت صوری است؛ زیرا مردم زیر پرچم اسلام و معتقد به قانون قرآن، به خداوند واحد دل می‌سپارند. وحدت معنوی نیز دارد؛ زیرا دوست مؤمنان پاک‌دل است؛ مردمی یک دل با هدفی واحد، یک‌سخن و دوستدار برپایی نظام عدالت که به توصیه‌های حاکمی الهی و عدالت‌گستر دل بسته‌اند.

بدین‌سان، دولت اسلام با بهره‌گیری از قانون قرآن و به‌کارگیری دقیق دستورهای آن، به رهبری امام مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف استقرار می‌یابد و جهانیان، لذت زندگی زیر پرچم منجی الهی، عادل را درک خواهند کرد. آن روز، زمین و آسمان به یمن برپایی دولت کریمه مهدوی، برکت‌های بی‌پایانشان را به مردم تحت امر او می‌بخشند. اهل آسمان و زمین، شادمان و جماد و نبات و حیوان، شادابند.

در احادیث شیعه، نسب مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف از طرف پدر به امام حسن عسکری علیه السلام، امام یازدهم شیعیان و از طرف مادر، به نرجس، دختر یوشع بن قیصر، پادشاه روم می‌رسد. مادر او از نژاد شمعون و از حواریون حضرت عیسی علیه السلام بوده است.

^۱ مجموعه آثار دومین همایش بین‌المللی دکتیرین مهدویت، ج ۱، ص ۳۴۹

او در ۵ سالگی (سال ۲۶۰ ه. ق) و پس از درگذشت پدر بزرگوارش، به امامت رسیده و از آن زمان تا سال ۳۲۹ ه. ق، یعنی حدود ۶۹ سال، نوعی زندگی مخفی داشته است. در این مدت، ارتباط او با پیروانش از طریق نواب صورت می‌گرفت که از آن دوران به غیبت صغرا تعبیر می‌شود. پس از آن تاریخ، از دیدگان عموم پنهان می‌شود و غیبت کبرا آغاز می‌گردد تا زمانی که به امر پروردگار ظهور کند و جهان را پر از عدل و داد گرداند.

نتیجه گیری

۱- موضوع ((منجی)) در همه ادیان به نوعی مطرح شده و به طور اجمال مورد پذیرش همه آنها است.

۲- مسئله موعود در گذر زمان نه تنها رنگ نمی‌بازد، بلکه هر چه به جلو می‌آییم به طور جدی‌تر و پررنگ‌تر مطرح می‌شود و به عنوان یک اندیشه و باور ضروری و غیر قابل انکار جلوه گر شده، جایگاه پیدا می‌کند.

۳- سرانجام در آیین آسمانی اسلام، اندیشه مهدویت، با مصداق روشن مهدی موعود همراه می‌شود و آیات و روایات بی شماری آن را تائید و گواهی می‌کند. و به همین دلیل، همه مذاهب اسلامی آن را به عنوان یک باور ضروری و غیر قابل انکار دینی قبول دارند و انکار آن را روا نمی‌شمارند.

۴- از میان مذاهب اسلامی، مذهب شیعه به اندیشه مهدویت و مهدی موعود (عج) جایگاه اعتقادی داده و او را به عنوان امام دوازدهم می‌شناسد و به جزئیات آن نیز پرداخته است. از این رو، بیشترین پردازش و بهترین پژوهش درباره مسئله موعود، اندیشه مهدویت و مهدی موعود (عج) را شیعه انجام داده است.

فهرست منابع

*قرآن الکریم

۱- خلیل بن احمد، العین، ج ۴، قم، دارالهجره ۱۴۰۹.

۲- دهقان، محمد صادق و جمعی از نویسندگان، مجموعه آثار همایش دکترین مهدویت، چاپ اول آینده روشن تهران ۱۳۸۵

۳- رضوانی، علی اصغر، امامت و غیبت، ج ۱ مسجد مقدس جمکران، چاپ ۳، قم ۱۳۷۶ ه. ش

۴- صدر، محمد باقر، بحث حول المهدی، ج ۱ الدارسات الاسلامیه، بی تا.

^۱ مجموعه آثار دومین همایش بین‌المللی دکترین مهدویت، ج ۱، ص: ۳۵۴

- ۵-طبرانی، معجم کبیر، ج ۱۰، مکتبه ابن تمیمه، ۱۴۱۵هـ.
- ۶-طوسی، محمدبن حسن، الغیبه، عباداله طهرانی و علی احمد ناصح، چاپ دوم، قم: موسسه معارف الاسلامیه. ۱۴۱۷
- ۷-عراقی، محمود بن جعفر، دار السلام در احوالات حضرت مهدی، مسجد مقدس جمکران.
- ۸-فقیه، ایمانی، مهدی اصالت مهدویت در اسلام، قم، مولف چ ۲س ۱۴۱۸
- ۹-کورانی و همکاران، معجم احادیث الامام المهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف، قم جمکران چ ۳، ص ۱۴۲۸.
- ۱۰-مجلسی، بحار الانوار، بیروت، دارالکتب اسلامیه، ۱۳۸۴
- ۱۱------، هنگامه ظهور، قم المقدسه، مسجد مقدس جمکران ۱۳۸۷
- ۱۲------، رجعت، قم، چاپ ۲سال چاپ ۱۳۸۴ هـ. ش
- ۱۳-یوسفیان، مهدی، جمعی از محققان مرکز تخصصی مهدویت، امام مهدی (علیه السلام) در احادیث شیعه و سنی ج ۱، بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود، تهران، ۱۳۸۸

منابع عربی

- ۱-ابن بابویه، کمال الدین، وتمام النعمه ج ۲، جامعه مدرسین ۳۸۱ق.
- ۲-ابن کثیر، اسماعیل بن عمر، الفتن و الملاحم. لبنان، دارالنجیل، ۱۹۸۸
- ۳-افضل بن طبرسی، اعلام الوری، ج ۱، دارالکتب اسلامیه ۵۴۸.
- ۴-حائری، زین العابدین، الزام الناصب، ج ۲، الاعلامی، ۱۴۲۲
- ۵-حر عاملی، فصول المهمه موسسه معارف اسلامی امام رضا علیه السلام، ۱۳۷۶
- ۶-سیوطی، جلال الدین، الحاوی للفتاوی، ج ۲ دارالفکر للطباعه، بیروت، ۱۴۲۴
- ۷-مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، جلاء العیون، جلد ۱ قم، سرور چ ۹ ۱۳۸۲
- ۸-نعمانی، الغیبه، ترجمه محمد جواد غفاری، انتشارات مولف، بی تا.

